שיעור מס' 9 – הסרט הדוקומנטרי

כתב יהודה ויטלזון בהנחיית אפרת בן ברוך

מטרות אופרטיביות:

- דיון קונספטואלי בנושא מהו קולנוע דוקומנטרי? ומהן גבולותיו?
- הבנה של תחילת העבודה על סרט דוקומנטרי, תוך הבנת המגבלות האובייקטיביות שניצבות לפנינו.
- הבנת המרכיבים המעשיים של הסרט הדוקומנטרי ותרגול מיומנות בהפקתם.
- יישום החומר הנלמד דרך תרגול אישי וביתתי.

***

תחילת המסע- ראשית ימיו של הקולנוע ככלי תיעודי- מכיוון שתלמידינו רגילים לצפות בעיקר בסרטים עלילתיים, עלינו להקדיש זמן לצפייה במספר דוגמאות קלאסיות של קולנוע דוקומנטרי, ולהראות להם את התפתחותו וכיווניו השונים.

נפתח עם מקבץ של האחים לומייר, שמצוי ברשת בגרסאות שונות ונעלה תוך כדי צפייה מספר שאלות:

- היציאה מהמפעל- האם בקטע זה לא נעשה בימוי **בכלל**? האם הוא דוקומנטרי טהור? האם במקרה יש לקטע התחלה-אמצע-סוף? שימו לב לשמירה על עומק וקומפוזיציה מאוזנת לאורך השוט, כלומר הצילום הוא לא חופשי לחלוטין.
- *העלייה על הגשר* – ניתן לשאול את אותן שאלות גם לגבי קטע זה.
- ארוחת בוקר משפחתית– האם זה שווה סרט? מה שווה סרט? למה הבמאי לא מתערב כאשר התינוקות רבים ביניהם? האם בסיטואציות קיצוניות של המצולמים עליו להתערב או שבדאי לעודד אותן למען הסרט?
- *מציבת הלבנים* – מדוע הקולנוע הדוקומנטרי בתחילת דרכו מתעסק הרבה עם פועלים ומפעליהם? האם הקטע ספונטני או מתוסרט?
- ההגעה של הרכבת– כדאי לשתף את התלמידים בתגובות הצופים לקטע זה (בשל העומק בפריים, רבים נבהלו וברחו מהאולם).

ראינו, כי רוב מוחלט של הקטעים הוא דוקומנטרי, מה שמוביח שביסודו, הקולנוע שימש בעיקר לתיעוד מציאות ופיסות חיים ורק בהמשך השנים הוא נסחף יותר ויותר אל הכיוון העלילתי.

תרגיל פיסות מציאות – לאחר הצפייה בקטעים הנ"ל, נבקש מתלמידינו לצאת עם מצלמה (אפשר גם מצלמה של הסלולרי), לשוטט מעט ברחבי בית הספר ולחפש "פיסת

מציאות" ששווה תיעוד. רצוי כי אורך הסרט יהיה עד שתי דקות ובהשפעת הצפייה שקיימנו בביתה אפשר גם לצלם בשחור-לבן וב- one shot.

לאחר הצילומים נקרין את הקטעים בביתה וכל תלמיד יצטרך להסביר בקצרה - מדוע החומר שהוא צילם שווה סרט? לדוג' במידה וצילמו את שומר בית הספר פותח את השער לתלמיד שהגיע, התלמיד יסביר שרצה להתייחס אל השומר ולהציג אדם שרבים מתעלמים ממנו לאורך היום.

שאלה נוספת שנעלה לתלמידים היא: מה היה קורה לו הסרט היה נמשך יוצר זמן? האם הוא היה ממשיך לעניין? במידה ולא, ננסה לעמוד על משמעות חשיבותו של הקונפליקט שמייצר עניין בסרטים, הן העלילתיים והן הדוקומנטריים.

ניתן לעשות את התרגיל גם באמצעות צילום ומשלוח בתוכנת האינסטגרם. תוכנה שיתופית זו, מציגה את כל הצילומים של כולם כבר על הסלולרי עם שם לתרגיל (#פיסת מציאות), ניתן להעלות אותם דרך אתר האינטרנט על מסך בביתה ולנתח אותם באופן שצוין לעיל.

אז איך מתחילים? – כמובן שסרט דוקומנטרי צריך להיות בעל עומק ואורך משמעותיים יותר מתרגיל "פיסת מציאות" ושלב התכנון צריך להיות משמעותי וממוקד. נקרין לתלמידים את הסרט הדוקומנטרי הקצר מסע אחר שהופק בישיבה התיכונית אמי"ת כפ"ג.

לאחר ההקרנה נשאל את תלמידינו:

- איך הגיעו התלמידים אל הסיפור?
- מה היו שלבי התכנון לדעתם?
- האם הסרט צולם בשרירותיות או באופן מתוסרט?

בדיון שנקיים לאחר הסרט, נעמוד עם התלמידים על ההבדל שבין תכנון סרט עלילתי לבין תכנון סרט דוקומנטרי. במהלך הדיון נציף את הקשיים שעומדים בפני הבמאי הדוקומנטרי, כגון: הקושי בחיזוי פעולות הגיבור, הספק לגבי שיתוף הפעולה מצדו לאורך זמן ממושך, קשיים בקיום ראיון רציני ועוד.

כמו שבסרט העלילתי העבודה היא בשלבים, כך העבודה גם בסרט הדוקומנטרי והשלב הבסיסי הוא החיפוש אחרי **נושא לסרט**.

ישנם שלושה כללי יסוד שעלינו לזכור בעת בחירתנו נושא לסרט:

1. סרט המתעד דמות שמתמודדת עם קונפליקט
2. קיומן של סיטואציות דוקומנטריות שממחישות את הקונפליקט של הדמות
3. שיתוף פעולה לאורך זמן מצד הדמות המצולמת

בכל אדם חבוי סיפור – מטרתו של תרגיל זה היא להוביל לתלמידינו שהסיפורים הטובים ביותר נמצאים סביבם (לא בהכרח אצל אנשים שהם מכירים). התרגיל גם יפתח את יצר הסקרנות והמעורבות החברתית של תלמידינו.

בתרגיל, נבקש מכל תלמיד לקיים שיחה עם אדם שהוא מכיר מקרבה אישית או כללית (לדוג' אמא או נהג ההסעה שלי) ודרך השיחה להגיע אל התמודדות אישית שעליה לא

ידענו (אמא מתאמצת מאוד להוריד במשקל מסיבה מסוימת או שנהג ההסעה שלי עושה תואר ראשון בפיסיקה בגיל 55). אנחנו עדיין לא חושבים על כיוון של סרט ולכן ההתמודדות, תהיה אשר תהיה, רלוונטית וחשובה. לא כל התלמידים יהיו מעוניינים לשתף בקשר לשיחה שהם ייצרו וזה בסדר גמור, אבל עלינו לוודא שהם עברו את החוויה המיוחדת הזאת שהיא תרגיל מבוא ליסודות התחקיר הדוקומנטרי.

תרגיל בית - התלמיד יתבקש לקיים שיחה עם אחד מבני משפחתו בבית ולחפש חפצים, אובייקטים ופעולות שהדמות עושה שמבטאים את הקשר ביניהם, את מה שהוא אומר בשיחה, את הקושי שעליו הוא מדבר (אם יש כזה). לדוג' אראיין את סבתי שמתארת את עלייתה מאוקרינה ותוך כדי ההסברים, היא תבשל מאכל אוקראיני, תציג לפני אלבום של משפחתה וחפצים שהביאה עמה ארצה.

שיעור תחקיר (בהשראת הרצאתה של <u>קרן מועלם נפתלי</u> ביום ההשתלמות 7.7.15)

תרגיל הכדור – נודיע לתלמידים שנושא הסרט הדוקומנטרי שלנו הוא **פינג – פונג** , ובעת עלינו כיוצרים לחשוב לאילו כיוונים אנחנו לוקחים את הסרט שלנו. נתמסר ביניינו במעגל בכדור וכל תלמיד שהכדור מגיע אליו צריך להגיד את האסוציאציה הראשונה שפינג – פונג מעלה אצלו. לדוג' – ספורט , אולימפיאדה , חוג , ביצה קשה , יפן ...

המורה ירשום את כל הנושאים שעלו על הלוח ולאחר מכן נקיים שיח לאילו כיוונים כדאי לקחת את הסרט שלנו.

ומה גוגל מציע לנו? נפתח בגוגל את רובריקת תמונות ונכתוב פינג – פונג. יעלו לנו תמונות רבות שהן קונבנציונאליות וצפויות, אך ייתכן שתמונה אחת תפתיע אותנו, לדוג' הנשיא אובאמה משחק פינג פונג או להקה ישראלית בשם פינג פונג שייצגה את ישראל באירוויזיון בשנת 2000 ועוררה סערה ציבורית גדולה. התרגיל יכול לגרום לסרט שלנו לפנות אל מחוזות אחרים לחלוטין, לדוג' סיקור חברי להקת פינג פונג, 15 שנים אחרי הסערה הציבורית.

באותו אופן אפשר לסקור את הערך "פינג – פונג" ביוטיוב ולקבל תוצאות צפויות אבל לבטח גם כמה מפתיעות.

שיעורי בית: נושא אחד, צדדים רבים – נעלה לכיתה את הנושא "אוסקר" (זה יכול להיות כל נושא אחר לשיקול דעתו של המורה) ונבקש מתלמידינו להגיע לשיעור הבא עם רעיון לסרט בנושא זה, לאחר שהם עשו תחקיר בסיסי בביתם והגיעו למחוזות מעניינים. יהיה מעניין לראות איך נושא אחד יהפוך לסרטים שונים ומשונים (ההיסטוריה של פרס האוסקר, אושרי בהן שחקן הסרט בופור שהגיע לגמר האוסקר, אוסקר שינדלר, החתול של השכן ששמו אוסקר...)

התסריט הדוקומנטרי – בניגוד לסרט העלילתי, בסרט הדוקומנטרי ההתרחשויות לא מתוסרטות כי עלולים להתרחש אירועים לא צפויים, ולכן מלאכת בניית התסריט שונה מעט. המבנה של התסריט הדוקומנטרי זהה לזה העלילתי מלבד העובדה שלא כתובים בו דיאלוגים:

1. *יום. תחנת אוטובוס ברחוב הכלנית. חוץ.*

דני, מחכה להסעה שלו לבית הספר ביחד עם אימו. דני יושב על כיסא גלגלים ומחכה כהרגלו עד שנהג ההסעה המיועדת לנכים יגיע ויעזור לו לעלות. בזמן ההמתנה נראה איך אימו של דני דואגת לו ונשוחח איתה על סדר היום של דני.

זוהי דוג' בסיסית לסצנה מסרט דוקומנטרי. לאחר התחקיר שעשינו על דני, אנחנו יודעים מה הפעולות שלו ומה מקום התרחשותן. אנחנו לא באמת יודעים מה יקרה בפועל בסצנה, יכול להיות שבאותו יום נהג ההסעה יאחר ויתפתח ריב בין אימו של דני לבין הנהג. לכן התסריט הדוקומנטרי הוא משוער.

תרגיל ההשערות – נקרין לתלמידים סצנה מתוך סרט דוקומנטרי, לדוג', סצנה מתוך המורה אירנה של הבמאי איתמר חן, וננסה לחשוב איתם ביחד, מה היה מתוכנן בתסריט ומה קרה במציאות מבלי שתוכנן. (סרטים מומלצים לתרגיל זה הם סרטי מסע שונים, וגם סרטי ספורט למיניהם, לדוג': *בית שאן סרט מלחמה* / רינו צרור ודורון צברי או *בני יהודה שומרים על התקווה* / אבידע ליבני)

רצוי כי סרט דוקומנטרי יהיה מורכב לפי היחס הבא:

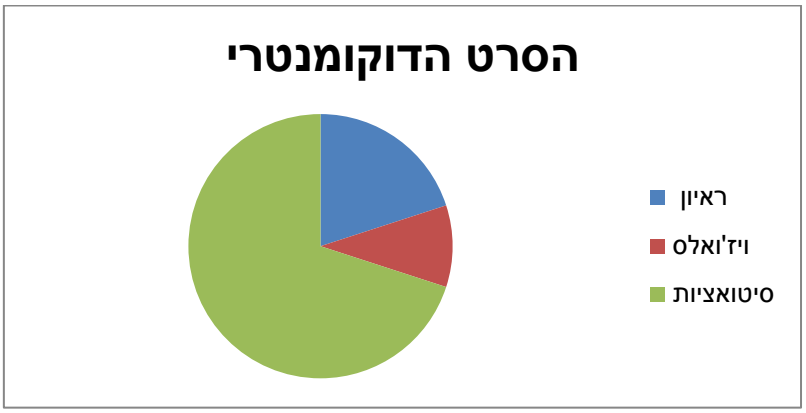

לא צריך להיות מומחה לסטטיסטיקה בשביל להבין כי איכות וכמות הסיטואציות, תכריע לגבי טיבו של הסרט.

הריאיון – את חוקי הקומפוזיציה לריאיון למדנו בחלק העיוני בנושא הצילום הדוקומנטרי, אך מומלץ להדגיש שוב את עיקרי הדברים (חוק השלישים, הקפדה על פוקוס ומרחק צילום נכון, מתן חשיבות לרקע ולמשמעותו, הקפדה על הקלטה איכותית).

עוד דגשים מהותיים:

- רצוי לזכור את השאלות בע"פ משום ששאלות מן הכתוב יתקעו את הריאיון.
- מומלץ לשאול שאלות פתוחות שיגרמו למרואיין לדבר כמה שיותר.
- לא לקטוע את שטף הדיבור של המרואיין.
- גם מתוך שתיקות ארוכות יכול לנבוע דיבור, אל תאיצו במרואיין.

אחד על אחד – נבקש מהתלמידים להתחלק לזוגות ולראיין אחד את השני. במהלך הריאיון תלמידינו צריכים להיחשף ל-5 פרטים שהם לא ידעו על המרואיין (שהוא חברם לכיתה). על הריאיון להיות מצולם ע"פ הכללים שנלמדו ולא חייבת להתבצע בו עריכה.
הריאיון יכול להימשך ל-10 דקות בשביל שייחשפו פרטי המידע, אבל העיקר שנרגיל את התלמידים לקיים שיח פנים אל פנים.
תרגיל הכנה לראיון - התלמיד יבחר שני אנשים מתחומי עיסוק שונים המעניינים אותו (אם שכולה, בנקאי, רמטכ"ל, במאי או מורה וכדו') ויתכונן לקראת ראיון אפשרי עימם. בתום ההכנה, יגיש התלמיד, לדיון בכיתה, את רשימת השאלות שגיבש לכל אחד מהאישים הללו. ניתן לחילופין לעבוד על גוגל דרייב: המורה יציג בטופס משותף שם של אדם מסוים שיש לראיין לכאורה וכל אחד מהתלמידים מוסיף שאלה אליו. ואפשר לעשות את התרגיל הזה ממש על נושא מסוים שכבר עלה בכיתה כפוטנציאל, ולפני הריאיון לקיים בחדר מחשבים או בסלולרי בניית שאלות בדרייב וכך לסייע לצוות לפני היציאה לראיון

הויז'ואלס – סרט יכול להיתמך בקטעי וידאו ארכיוניים קצרים או בתמונות סטילס שאליהן הצלחנו להגיע. לדוגמה, סרט שעוסק בפצוע ממלחמת יום כיפור יכול להיפתח או לכלול בתוכו, חלק קצר מתוך הוידאופדיה בנושא זה.
חשוב להדגיש לתלמידים ששימוש יתר באופציה זו מעיד על סרט חובבני ועל עצלנות של חברי הצוות. רק אם הויז'ואלס הכרחיים יש להכניסם לסרט!

הסיטואציה הדוקומנטרית- נשאל את תלמידינו האם מעדיפים לשמוע הרצאה מפי אדם או לראות מעשים שימחישו את דבריו. לדוגמא נקרין להם את הודעת דובר צה"ל בעניין חזרתו של גלעד שליט, ולעומת זאת סרטון דובר צה"ל המתעד את נחיתתו בארץ .
מתוך תשובתם יקל עלינו להסביר להם מהו הערך של הסיטואציה הדוקומנטרית לעומת הריאיון הדוקומנטרי.
נקרין את 4' דקות , סדרת כתבות שנעשו במסגרת התכנית עובדה. כפי שרואים בקטע אין בכלל ראיונות אלא רק סיטואציות דוקומנטרית ובכל זאת כמה דברים הצלחנו ללמוד על הדמות המצולמת...
תרגיל 2' דקות – בהשראת הכתבה שראינו בעובדה התלמידים יצטרכו לבחור דמות שקרובה אליהם ואפשר ליצור עליה קליפ דומה. מכיוון שהמטלה לא פשוטה, במקום קליפ של 4 דקות, נקצץ את הסרט ל-2 דקות. אפשר להמליץ לתלמידים לחשוב על דמות שעובדת במקצוע שהוא יחסית אקטיבי (רואה חשבון בהקשר הזה עדיף פחות מאשר מורה לאמנות לחימה כלשהי).
תרגיל מנהל/ מזכירה / אב בית – נבקש מהתלמידים לראיין את אחת מהדמויות הללו בשטח בית הספר דווקא בשעת ההפסקה (נדגיש שמומלץ לעבוד עם מיקרופון דש בגלל הרעש). נסביר לתלמידים כי למעשה אנחנו מתכננים מניפולציה. בשעות ההפסקה יש על אנשי הסגל עומס ועליהם להתמודד איתו, אפילו אם הם באמצע ריאיון. כך, אנחנו כבמאים דוקומנטריים מייצרים מניפולציה שתכניס את המרואיין לסיטואציה דוקומנטרית.